

Meervoudig Landgebruik in Winterswijk

Zelforganisatie voor een aantrekkelijk landschap

LEI

WAGENINGEN UR

Meervoudig Landgebruik in Winterswijk

Zelforganisatie voor een aantrekkelijk landschap

Nico Polman
Louis Slangen

September 2008
Rapport 2008-039
Projectcode 20953
LEI Wageningen UR, Den Haag

Het LEI kent de werkvelden:

- Internationaal beleid
- Ontwikkelingsvraagstukken
- Consumenten en ketens
- Sectoren en bedrijven
- Milieu, natuur en landschap
- Rurale economie en ruimtegebruik

Dit rapport maakt deel uit van het werkveld Milieu, natuur en landschap.

Foto: H. Korevaar, PRI

Meervoudig Landgebruik in Winterswijk; Zelforganisatie in een aantrekkelijk landschap

Polman, N.B.P. en L.H.G. Slangen

Rapport 2008-039

ISBN/EAN 978-90-8615-252-0; Prijs € 11 (inclusief 6% btw)

35 p., fig., bijl.

Dit onderzoek in Winterswijk komt voort uit een behoefte om in een proces van gebiedsontwikkeling vraag en aanbod van landschapdiensten op elkaar af te stemmen en te concretiseren. Tijdens een werkatelier wisselden stakeholders uit het gebied met elkaar van gedachten over gemeenschappelijke waarden en de toekomst van het gebied. Door samen te werken kunnen interne baten zoals kostenbesparingen bij het organiseren van activiteiten worden gerealiseerd. De verzilvering van externe baten kreeg de nodige aandacht door te kijken naar geld dat beschikbaar is voor het beheer van het landschap. In het atelier is een aanzet gedaan om te komen tot een duurzame vorm van zelforganisatie.

This study in Winterswijk stems from a need to harmonise and crystallise the supply and demand of landscape services within a process of regional development. During a workshop, stakeholders from the region exchanged thoughts and ideas on common values and the future of the region. Internal benefits such as cost savings in the organisation of activities can be achieved through collaboration. The capitalisation on external benefits was given the necessary attention by looking at the funds available for landscape management. An impulse was given during the workshop to reach a sustainable form of self-organisation.

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, 2008

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

Woord vooraf	5
Samenvatting	6
Summary	7
1 Inleiding	9
2 Het landelijk gebied en zelforganisatie	12
3 Zelforganisatie: de case Winterswijk	15
3.1 Een procesmatige aanpak	15
3.2 Start werkatelier	16
3.3 Trotsen en zorgen	16
3.4 Ambities	19
3.5 Hoe kunnen ambities worden gehaald?	24
4 Conclusies	27
Literatuur	29
Bijlagen	
1 Geïnterviewde personen	31
2 Impressies uit interviews	32
3 Deelnemers werkatelier	34
4 Bedrijvigheid in Winterswijk	35

Woord vooraf

Dit onderzoek is uitgevoerd in Winterswijk en vormde de afsluiting van eerder onderzoek door de leerstoelgroep Agrarische Economie en Plattelandsbeleid in de jaren 2005-2007 naar multifunctioneel landgebruik. Het onderzoek sluit aan bij ontwikkelingen in het gebied waarin men zoekt naar vormen van samenwerking om gemeenschappelijke doelen te realiseren.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van LNV, voor de directie Regionale Zaken. De begeleiding was in handen van Lini Vossers. Het onderzoek is uitgevoerd als helpdeskvraag binnen het thema Landschap van het cluster Vitaal Landelijk Gebied. Voor de uitvoering van het werkatelier was de inbreng van Harm Luisman en Joost Tersteeg (beiden van WING) onmisbaar. De totstandkoming van deze notitie is verder begeleid door Mayke van Haagen (Provincie Gelderland) en Arie Schoemaker (Gemeente Winterswijk). Ten slotte worden allen bedankt die hebben bijgedragen aan het onderzoek in de vorm van een interview of als deelnemer aan het werkatelier.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

Samenvatting

Dit onderzoek komt voort uit een behoefte om in een proces van gebiedsontwikkeling vraag en aanbod van landschapdiensten op elkaar af te stemmen en te concretiseren. De relatie tussen ontwikkelingen en wensen in het gebied en ontwikkelingen op provinciaal en landelijk niveau is hierbij van belang. De vraag speelt in hoeverre een dergelijk proces kan worden ondersteund.

Het doel van het onderzoek was tweeledig: (1) samen met stakeholders te onderzoeken hoe in een proces van gebiedsontwikkeling vraag en aanbod van landschapdiensten op elkaar kunnen worden afgestemd en geconcretiseerd (procesbenadering); (2) een bijdrage te leveren aan de gebiedsvisie op ruimtelijke ontwikkelingen en zelforganisatie. Van zelforganisatie in een gebied is sprake wanneer een groep van individuen onderling een zekere relatie heeft en zich organiseert en zichzelf bestuurt voor het verkrijgen van baten. De doelstellingen zijn hoofdzakelijk gerealiseerd tijdens interviews die ook dienden als voorbereiding voor een werkatelier en tijdens het werkatelier zelf. Tijdens het atelier wisselden stakeholders uit het gebied met elkaar van gedachten over (1) de trots en zorgen bij de deelnemers over het nationaal landschap Winterswijk; (2) hoe de omgeving van Winterswijk er in 2025 uitziet; (3) wat de ambities zijn van de deelnemers en ten slotte (4) hoe de ambities kunnen worden vorm gegeven.

De deelnemers aan de atelier delen meerdere gemeenschappelijke waarden, bijvoorbeeld dat het 'een mooi gebied' is, dat het 'doorzettingsvermogen van de mensen in het gebied' groot is en dat er zorgen zijn of er wel 'voldoende economische draagkracht is'. Ook zijn er gemeenschappelijke ideeën over de toekomst, zoals het beeld van 'een authentiek landschap met een herkenbare identiteit en uitstraling naar buiten toe'.

Door samen te werken kunnen interne baten zoals kostenbesparingen bij het organiseren van activiteiten worden gerealiseerd. Meer concreet, gemeenschappelijke doelstellingen zouden kunnen worden ondersteund door het aanstellen van 1 of 2 personen gedurende een paar jaar om trekkracht te organiseren (het schrijven van projectvoorstellen), door met een aantal projecten de zichtbaarheid te vergroten en door het organiseren van een comité van aanbeveling. De verzilvering van externe baten kreeg tijdens het atelier de nodige aandacht door te kijken naar geld dat beschikbaar is voor landschap, of anders geformuleerd 'we weten dat er ergens een zak geld beschikbaar is'. In het atelier is een aanzet gedaan om te komen tot een duurzame vorm van zelforganisatie.

Summary

Multiple land use in Winterswijk; Self-organisation in an attractive landscape

This study stems from a need to harmonise and crystallise supply and demand of landscape services within a process of regional development. The relationship between developments and wishes in the region on the one hand and developments at provincial and national level on the other is important in this regard. The question is to what extent such a process can be supported.

There were two objectives of the study: (1) to investigate how the supply and demand of landscape services could be harmonised and crystallised together with stakeholders in a process of regional development (process approach); and (2) to contribute to the regional vision on spatial developments and self-organisation. Self-organisation within a region is when a group of individuals have a certain mutual relationship, and organise and manage themselves in order to gain benefits. The objectives were primarily achieved during interviews, which also served as preparation for a workshop, and during the workshop itself. During the workshop, stakeholders from the region exchanged thoughts and ideas on (1) what the participants are proud of and concerned about with regard to the Winterswijk national park; (2) what the area around Winterswijk will look like in 2025; (3) the ambitions of the participants, and lastly (4) how the ambitions are given shape.

The workshop participants share several common values, for example the opinion that it is 'an attractive area,' that the 'people in the area have great perseverance' and concerns on whether there is 'sufficient economic capacity.' There are also common ideas regarding the future, such as the image of 'an authentic landscape with a recognisable identity and character for the outside world.'

Internal benefits such as cost savings in the organisation of activities can be achieved through collaboration. More concrete common objectives can be supported through the appointment of one or two people for a few years with the task of organising 'pulling power' (writing project proposals), by improving the visibility by means of a number of projects and through the organisation of a committee of recommendation. The capitalisation on external benefits was given the necessary attention during the workshop by looking at the funds available for landscape matters; in other words: 'we know that there is a pot of money

available somewhere.' For all of this, a concrete business plan is important to ensure the sustainability of self-organisation. An impulse was given during the workshop to reach a sustainable form of self-organisation.

1 Inleiding

In 2001 werd in een onderzoek door Rijk al geconstateerd dat samenwerken in *Winterswijk* tussen agrarische ondernemers, bestuurders, recreatiesector, natuurbeschermingsinstanties en andere instanties en betrokkenen noodzakelijk is om de verschillende zaken van de grond te krijgen. Ook in het Meervoudig Duurzaam Landgebruik (MDL) project Winterswijk staat samenwerken centraal (zie bijvoorbeeld Korevaar en Loenen, 2003). Verder wordt er door Bos en Korevaar (2006) gesteld dat om de economische en ecologische 'winst' te kunnen realiseren het van belang is dat partijen handen ineenslaan. Aan de hand van lokale, regionale en landelijke doelstellingen kunnen samen met vertegenwoordigers van het gebied de valkuilen en meest kansrijke mogelijkheden worden bepaald. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van LNV, voor de directie Regionale Zaken.

Het onderzoek is uitgevoerd in Winterswijk. In het streekplan (2005) worden de volgende kwaliteiten beschreven voor Winterswijk:¹

- kleinschalig, organisch gegroeid halfopen landschap met afwisseling van bosjes, houtwallen, landbouwgrond, lanen, beken, boerderijen;
- rijk aan microreliëf (steilranden, essen en eenmansessen), een duidelijke terrasrand (westzijde);
- meanderende beken in smalle dalen als doorgaande structuren, met natuurlijke begroeiing (elzen en essen) in halfopen landschap; overstromingsvlaktes in laagtes;
- fraaie, open essen (opvallend groot op de plateaurand van Aalten tot Groenlo) en bijzondere broekgebieden;
- historisch nederzettingsspatroon vervlochten in het landschap: oude boerderijplaatsen (zoals scholtenhoeven), vele gehuchten en grotere nederzettingen.

Dit onderzoek is een vervolg op eerder onderzoek in de jaren 2005-2007 namelijk (1) een onderzoek naar de vraag naar landschap door bewoners uit Winterswijk (Haile et al. (2007)); (2) een onderzoek naar multifunctionele landbouw in de regio Winterswijk (Jongeneel et al., 2006) en een onderzoek onder bos- en landgoedeigenaren in Oost-Gelderland (Polman en Slangen, 2007). Een

¹ Zie Nationaal Landschap Winterswijk; Integraal Uitvoeringsprogramma 'Groots in een kleinschalig landschap'. Voorlopig vastgesteld door GS Gelderland d.d. 15 mei 2007.

van de lessen die uit deze onderzoeken is dat boeren, bos- en landgoedeigenaren verschillende doelstellingen gelijktijdig kunnen hebben. Dat wil zeggen dat ze zowel kijken naar de opbrengsten uit de landbouw of houtopbrengsten als naar opbrengsten uit bijvoorbeeld het onderhoud van landschapselementen of toerisme. Met andere woorden: veel ondernemers zijn 'multifunctioneel'. Niet elke grondeigenaar of grondgebruiker streeft naar dezelfde functies op zijn bedrijf of bezit. Sommige leggen de nadruk op voedselproductie en anderen kijken meer naar het onderhoud van natuur- en landschapselementen. Weer andere eigenaren/gebruikers richten zich volledig op het aanbieden van recreatieve arrangementen zoals campinghouders en horecagelegenheden. Er zijn circa 120 horeca- en recreatiebedrijven in Winterswijk (bijlage 4). Dat zijn minder bedrijven dan bijvoorbeeld in de 'groot- en detailhandel'. Echter, voor het gebruik van het landschap (toeristen) is deze sector belangrijk. Bewoners uit steden en dorpen 'consumeren' het landschap samen met toeristen. Bewoners waarderen het landschap zoals de afwisseling tussen akkers, weilanden en houtwallen, wandel- en fietspaden en bos. In deze rapportage wordt hier verder niet meer op teruggekomen. Voor de analyse van gebiedsprocessen is gebruik gemaakt van de literatuur rond zelforganisatie. Van zelforganisatie is sprake wanneer een groep van individuen: (1) onderling een zekere relatie heeft en (2) zichzelf organiseert voor het verkrijgen van baten.

Naast deze meer theoretische insteek gaat het voor de stakeholders echter ook om procesvragen zoals: Hoe gaan we dit organiseren? Hoe kunnen we het betalen? Hoe leggen we afspraken vast in bijvoorbeeld contracten? Het project beoogt dan ook om:

1. samen met stakeholders te onderzoeken hoe in een proces van gebiedsontwikkeling vraag en aanbod van landschapsdiensten op elkaar kunnen worden afgestemd en geconcretiseerd (procesbenadering);
2. een bijdrage te leveren aan de gebiedsvisie op ruimtelijke ontwikkelingen en zelforganisatie.

Als methode is gekozen voor een bijeenkomst in de vorm van een werkatelier van één dag. Het LEI en de Leerstoelgroep Agrarische Economie en Plattelandsbeleid hebben resultaten van bestaande onderzoeken en economische theorie ingebracht. Door WING is een procesontwerp uitgewerkt voor dit werkatelier. Globaal is tijdens het atelier aan de volgende vragen gewerkt: (1) wat zijn de trots en zorgen bij de deelnemers over het nationaal landschap Winterswijk; (2) hoe ziet de omgeving van Winterswijk er in 2025 uit; (3) wat zijn de ambities van de deelnemers en ten slotte (4) hoe kunnen de ambities worden vorm gegeven. Om het atelier voor te bereiden zijn 7 interviews met vertegen-

woordigers van diverse groepen uit Winterswijk gehouden. De uitkomsten van de interviews zijn mede als basis genomen voor het werkatelier.

In deze rapportage wordt het onderzoek besproken. In hoofdstuk 2 gaan we in op de volgende vragen: wat is zelforganisatie, wat doet de kans op zelforganisatie toenemen, en kunnen we zelforganisatie als een club interpreteren? Hoofdstuk 3 geeft de case van Winterswijk weer. Dit hoofdstuk is een co-productie van het LEI, Wageningen UR en WING. We sluiten af met conclusies en een discussie in hoofdstuk 4.

2 Het landelijk gebied en zelforganisatie

Het landelijk gebied brengt vele en uitlopende goederen en diensten voort. Er zijn twee belangrijke criteria om deze goederen te karakteriseren: (1) exclusiviteit en (2) rivaliteit. Exclusiviteit betekent dat de baten van een goed niet voor iedereen beschikbaar zijn. Exclusiviteit is de doorslaggevende factor voor de bepaling welke goederen collectief moeten worden aangeboden. Exclusiviteit of uitsluiting kan bijvoorbeeld om technische onmogelijkheid zijn of te duur zijn. Bijvoorbeeld omdat het onmogelijk is om het goed op te splitsen in op markten verkoopbare eenheden, zoals bij zeedijken of landschap. Exclusiviteit aan de consumptiekant wil zeggen dat het mogelijk moet zijn om degenen die niet willen betalen uit te sluiten van gebruik. Andersom betekent het dat individuen een bepaald goed of voorziening zoals landschap kunnen afwijzen. Onmogelijkheid van uitsluiting betekent (dat niet voorkomen kan worden) dat mensen als 'free riders' kunnen genieten zonder te betalen. Rivaliteit betekent dat een goed behalve door een individu, niet tegelijkertijd door andere individuen of consumenten kan worden gebruikt, oftewel de baten zijn ondeelbaar. Een goed is niet-rivaliserend indien een individu het goed kan consumeren zonder dat de consumptiemogelijkheden van anderen in dezelfde omvang worden beperkt (Cornes and Sandler, 1996: 8).

Bedrijven of particulieren die zich richten op marktbaar producten die afhankelijk zijn van landschap (het publieke domein) zoals streekgebonden producten, huisverkoop van producten, recreatie en toerisme verkopen niet alleen het directe product maar ook niet-directe marktbaar attributen van een locatie of regio. Voorbeelden van deze niet-marktbaar attributen zijn de kleinschaligheid van het landschap of de afwisseling in het landschap. Deze attributen zijn specifiek voor een gebied. Voor het in stand houden van deze attributen moet geïnvesteerd worden in de locatie, in het product en het sociale kapitaal. De benodigde investeringen zullen vooral moeten worden gedaan door betrokken stakeholders in het gebied. Als de investeringen en de baten van deze investeringen het belang van de individuele ondernemer (of persoon) overstijgen zijn er samenwerkingsverbanden/clubs nodig. Er is bij deze goederen dus een zekere minimum-omvang of schaalgrootte nodig, anders is het aanbieden niet zinvol. Zo is het aanbieden van een recreatieterrein van één vierkante meter, een spoorlijn van 5 meter, een treinwagon waar 1 persoon in kan, niet attractief of niet zinvol. Daarom hebben we ook te maken met een zekere ondeelbaarheid aan de productiekant.

De meeste mensen hebben te maken met een of andere organisatie. Veel mensen groeien op in een familie, wat in feite ook een organisatie is. Worden mensen gedoopt, dan vindt dit plaats door een persoon behorende tot een kerkelijke organisatie. Dikwijls wordt de gedoopte ook gelijktijdig lid van de deze organisatie. Groeien kinderen op, dan gaan ze naar school: de school als organisatie. Als kinderen gaan sporten, worden ze lid van een sportvereniging: een sportvereniging als organisatie. Cultuur en natuur worden in Nederland beschermd door organisaties. Veel mensen werken bij een bedrijf: het bedrijf als organisatie.

Uit bovenstaande blijkt dat er een grote variëteit is in groepen of organisaties waarin mensen om verschillende redenen kunnen participeren en samenwerken. Hieruit kunnen we een algemene definitie van een organisatie afleiden: een groep van mensen die om verschillende redenen met elkaar samenwerken. Deze samenwerking kan gebaseerd zijn op een formeel contract, een tamelijk informeel contract, wederzijdse verwachtingen, of enkel een band van bloedverwantschap zoals in een familie. Samenwerken of interactie binnen een organisatie is dikwijls belangrijker dan transacties op een markt, hoewel een organisatie zoals een bedrijf voor het kopen van inputs en het verkopen van outputs ook interacties op een markt zal hebben.

Van zelforganisatie is in dit onderzoek sprake wanneer een groep van individuen: (1) onderling een zekere relatie heeft; en (2) zich organiseert en zich zelf bestuurt voor het verkrijgen van gemeenschappelijke baten. De gemeenschappelijke baten kunnen zowel interne als externe baten zijn. Interne baten zijn bijvoorbeeld besparingen op kosten bij gemeenschappelijk beheer van het landschap of de voordelen van het onderling uitwisselen van informatie. Externe baten zijn baten die ook voor buiten de organisatie van belang zijn zoals het landschap dat in stand wordt gehouden. Zonder (zelf)regulering kan door free-riding en ander opportunistisch gedrag een te intensief gebruik van het landschap ontstaan en daardoor een achteruitgang daarvan optreden.

Volgens Ostrom (1998: 31-32) wordt de kans op zelforganisatie vergroot indien sprake is van goederen en diensten waarvan het gebruik rivaliserend is en mensen zonder nadere regeling moeilijk van het gebruik van deze goederen kunnen worden uitgesloten. Zelforganisatie houdt in dat men het gebied op peil wil houden door zelf acties te ondernemen.

Het succes van zelforganisatie hangt af van de regels binnen de organisatie, de wijze waarop ze worden toegepast, en dat er zorg wordt gedragen voor de naleving van de regels.

Zelforganisatie wordt vaak aangetroffen bij gemeenschappelijk eigendom van een gebied. Het kan worden gezien als een sociale eenheid met een aan

zekere grenzen gebonden gedefinieerd lidmaatschap, bepaalde gemeenschappelijke belangen en interactie tussen de leden, zekere gemeenschappelijke waarden en normen (Bromley, 1991: 26). Voor het goed functioneren van een *gemeenschappelijk eigendomsregime* is het noodzakelijk dat alle leden van de groep de overeengekomen regels accepteren. Externe dwang - bijvoorbeeld uitgeoefend door de overheid - wordt ook dikwijls genoemd als een mogelijke oplossing voor een gebrek aan betrokkenheid. Het blijkt echter dat in de praktijk veel regels ineffectief en onbruikbaar kunnen worden door druk en krachten van buiten de groep, of vanwege interne processen die de groep niet in staat is te beheersen (zie ook Ostrom, 1998: 44).

De nadelen van zelforganisatie zijn allereerst dat het dikwijls kostbaar is om free-riders en niet-deelnemers uit te sluiten. In de tweede plaats kunnen niet alle activiteiten van de leden worden gecontroleerd. Een derde moeilijkheid met zelforganisatie kan zijn dat er in de loop van de tijd onenigheid ontstaat over het beheer en het gebruik van het landschap. Leden van de groep kunnen immers verschillen in doelen en belangen, gebruiksmogelijkheden, beheerskosten en alternatieven.

3 Zelforganisatie: de case Winterswijk¹

3.1 Een procesmatige aanpak

In december 2007 heeft het werkatelier in Winterswijk plaats gevonden. Het atelier had meerdere doelen:

- bundelen van de bestaande projecten. In de afgelopen jaren zijn er veel ontwikkelingen en onderzoeken geweest in Winterswijk. Het risico van al deze activiteiten is dat er veel langs elkaar gaat lopen en dat mogelijke participanten het 'proces' moe worden;
- wat voor een samenwerkingsverbanden zijn er mogelijk?
- hoe kunnen kosten en baten over de belanghebbenden verdeeld worden?
- welke constructies zijn duurzaam, en zijn dit private of publieke initiatieven of een combinatie daarvan?

Om het werkatelier goed voor te bereiden is een aantal interviews gehouden. Door de interviews was het mogelijk om enerzijds uitkomsten van de eerdere onderzoeken met stakeholders te bespreken en anderzijds om een beeld te krijgen van actuele ontwikkelingen in het gebied en de posities van de stakeholders (zie bijlage 1 voor de geïnterviewde personen en bijlage 2 voor impressies uit de interviews).

Voor het werkatelier zijn enkele stakeholders uit het gebied uitgenodigd (zie bijlage 3 voor de deelnemers). Het werkatelier zelf bestond uit een ochtend- en middagprogramma. In het ochtendprogramma is eerst gekeken naar de 'trotsen en zorgen' die de deelnemers hebben bij het nationaal landschap Winterswijk. Daarna zijn in twee subgroepen de 'ambities' besproken. Om dit te kunnen doen, is van gedachten gewisseld over hoe de omgeving van Winterswijk er in 2025 uit zou kunnen zien en welke partijen dan een (belangrijke) rol spelen. In het middagprogramma werd de discussie gericht op hoe de ambities gehaald kunnen worden.

¹ Dit hoofdstuk is een coproductie is van het LEI/ Wageningen UR en WING.

3.2 Start werkatelier

Het atelier ging van start met een korte inleiding door Joost Tersteeg (WING) waarin het atelier werd neergezet:

'Er is de afgelopen jaren veel gebeurd. Het risico van de vele activiteiten is dat er veel langs elkaar gaat lopen. Doel van deze bijeenkomst zou niet moeten zijn nog een project op te zetten, maar om bestaande projecten te bundelen. Een van de vragen die daarbij spelen is hoe wij contouren kunnen bedenken of daadwerkelijke acties kunnen vormen om tot duurzame financiering te komen. Het is een ingewikkeld proces, omdat er lange adem nodig is en vertrouwen in elkaar. Het is niet eenvoudig om langs een thema waar minder prominent aandacht voor is (vanuit beleid) elkaar te vinden, domweg omdat daar maar zeer weinig beleidsmatige instrumenten voor zijn [...]Er is op zich veel geld voor nationale landschappen. De uitdaging zit in het los krijgen van dat geld. Gelukkig zitten we hier met partijen die daar wel vindingrijk in zouden moeten kunnen zijn (LNV, provincie en gemeenten).'

Als reactie op de inleiding kwamen er twee punten uit de zaal naar voren: (1) concrete afspraken maken met het oog op samenwerking in de toekomst en (2) er zou specifiek meer aandacht moeten zijn voor toerisme.

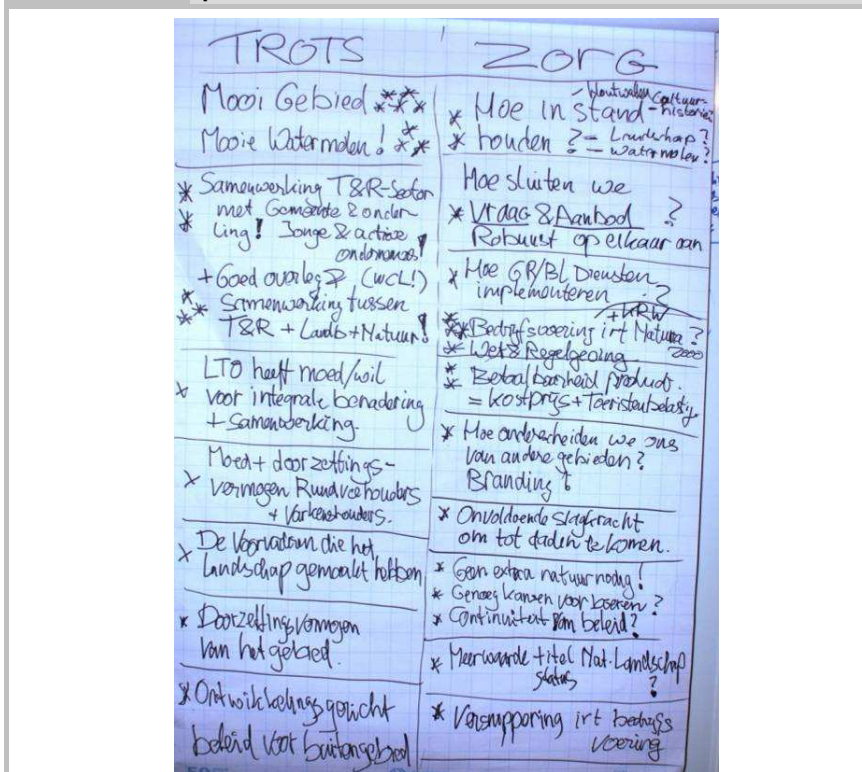
3.3 Trotsen en zorgen

Tijdens de ronde 'trotsen en zorgen' noemt iedereen zijn naam en de trotsen en zorgen die hij of zij heeft over het gebied. Figuur 3.1 geeft een indruk van de trotsen en zorgen zoals opgeschreven tijdens het atelier. In het restant van deze paragraaf worden ze verder uitgewerkt. Er zijn veel trotsen door de deelnemers geformuleerd:

- mooi gebied (5x genoemd) (misschien zelfs het mooist in Nederland!);
- mooie (water)molens (3x genoemd);
- de samenwerking binnen de toeristische en recreatieve sector en met de gemeente is erg goed, zeker in vergelijking met andere gebieden in de Achterhoek;
- de grote hoeveelheid jonge en actieve ondernemers;
- waardevol Cultuurlandschap Winterswijk (WCL);

- samenwerking tussen toeristische en recreatieve sector met landbouw en natuur. Deze goede samenwerking was in het verleden ondenkbaar;
- LTO heeft moed en wil om in deze regio een integrale benadering te realiseren waarin samenwerking met andere partijen centraal staat en wil daarbij verder kijken dan haar eigenbelang;
- op onze voorvaderen die dit landschap hebben geschapen;
- doorzettingsvermogen van de mensen in het gebied;
- het ruimtelijke ordeningsbeleid biedt voldoende ruimte;
- het WCL is een mooie afspiegeling van de betrokkenen in het gebied;
- de eigengereidheid en doorzettingsvermogen van de inwoners van het gebied.

Figuur 3.1 De deelnemers hebben hun trots en zorgen uitgewerkt op posters

Naast de trotsen werden er ook zorgen geuit tijdens het atelier. De zorgen geven ook weer waar de aanknopingspunten voor een gebiedsproces zijn te vinden.

- Hoe kunnen we de omgeving van Winterswijk in stand houden en verder ontwikkelen? Houtwallen, landschap, watermolen en cultuurhistorie in het algemeen staan onder druk.
- Hoe sluiten we vraag en aanbod robuust op elkaar aan?
- Hoe kunnen we groenblauwe diensten implementeren?
- Wet en regelgeving in het algemeen en ruimte voor de bedrijfsvoering in relatie tot Natura 2000 en Kader Richtlijn Water.
- Grote aantallen bezoekers in de zomer, maar in de winter periode langdurig weinig bezoekers.
- Door hoge toeristenbelasting komt de betaalbaarheid van de producten van de toeristische en recreatieve sector onder druk te staan. Van de omzet van de toeristische/recreatieve sector is meer dan 10% voor lokale belastingen. Voor ons gevoel is dat het meest in de regio. De hoge prijzen die het gevolg zijn van de hoge toeristenbelasting schrikken mensen af.
- Hoe onderscheiden we ons van andere gebieden (andere nationale landschappen)? Op een of andere manier moet het nationaal landschap zich profileren (wellicht door branding).
- Onvoldoende slagkracht om tot daden te komen. Het nationaal landschap is een goed product. De ideeën moeten worden omgezet naar daden.
- Het is een gemis dat er geen grote stad in de buurt, de rand of in het nationaal landschap ligt. In veel andere nationale landschappen is dit wel het geval. Deze steden zijn vaak een impuls voor slagkracht zowel in de financiële als de bestuurlijke zin.
- In dit gebied zul je de kracht vanuit recreatie moeten benutten.
- Voor boeren hoeft er geen extra's te komen.
- Zijn er wel genoeg kansen voor boeren in het gebied?
- Het is een zorg dat boeren het landschap moeten blijven onderhouden.
- Oplossingen moeten duurzaam worden en niet projectmatig.
- Continuïteit van het beleid.
- Wat is nou de meerwaarde van de Nationaal Landschap status? Het lijkt erop dat er meer nadelen aan kleven dan voordelen. Door de hoge landschappelijk kwaliteit van het gebied lijkt het alsof de regels ook strenger zijn in dit deel van het land. Dergelijke restricties kunnen een probleem vormen voor de landbouw.

- Er is een leegloop van het gebied. In leegstaande panden komt nieuwe bedrijvigheid die in concurrentie is met de mensen die er al zitten. Een dergelijke versnippering zorgt voor lagere inkomens.
- Versnippering van het landschap is moeilijk te combineren met de bedrijfsvoering.
- Het Nationaal Landschap leeft nog niet onder bezoekers en inwoners van het gebied.
- Er moet ruimte zijn voor maatwerk in de ambtelijke vertaling van wet en regelgeving.
- Het komt er steeds niet van, we blijven maar praten en niet doen!
- Het beleid is te veel gericht op behoud.
- Landschapsfonds negeert/omzeilt marktwerking.
- Het is de vraag of het houtbestand (bos en natuur) zal standhouden in de natuur.
- Door externe oorzaken worden plannen niet omgezet tot daden.
- Het landschap wordt te veel vastgelegd.
- Er zijn veel externe partijen die niet met het gebied hebben maar er toch bij betrokken willen zijn (tijdens de bijeenkomst zijn 8 betaalde externen aan tafel en 7 mensen (internen) in hun vrije tijd).
- Fondsen kunnen ervoor zorgen dat de kosten van het onderhouden van het landschap drastisch zullen verhogen doordat andere partijen er tussen komen en het onderhoud uitvoeren.

Samenvattend, enerzijds wordt aangegeven dat men het een mooi gebied vindt waarin al veel wordt samengewerkt. Anderzijds vraagt men zich af hoe het gebied in de toekomst in stand kan worden gehouden. De trots en zorgen laten in ieder geval zien dat er gemeenschappelijke uitgangspunten zijn bij de deelnemers.

3.4 Ambities

Er werden twee subgroepen geformeerd om de positie van Winterswijk in de toekomst (rond 2025) te verkennen. Bij het opstellen van het toekomstbeeld is uitgegaan van enkele autonome ontwikkelingen, zoals een zich voortzettende verstedelijking, globalisering, vergrijzing en klimaatverandering. Ook is beide subgroepen gevraagd om na te denken over welke partijen in de toekomst actief zouden kunnen zijn. De deelnemers kregen een aantal post-its om hun beeld

- het land blijft kleinschalig en kenmerkt zich door de afwisseling van wonen, bos, recreatie en landbouw;
 - er is wel zorg over de kleine akkers die nu nog in het gebied liggen. Door bepaalde subsidies is de waarde van de grond van deze akkers relatief hoog. Hierdoor worden veel van deze akkers opgekocht en omgezet naar natuur. Het zou beter zijn voor de kleinschaligheid van het landschap als de subsidies afgeschaft zouden worden. De grondprijzen van deze kleine akkers zouden dan laag blijven en daardoor interessant voor boeren en andere particulieren. Zij kunnen dan gemakkelijk paarden of koeien op deze weilanden zetten;
- het landschap wordt behouden maar er is daardoor weinig ruimte voor ondernemers;
- de eigen cultuur/identiteit van het gebied is behouden;
- er zijn meer bungalows nodig en mindere mensen blijven kamperen;
- er zijn meer woningen in het gebied en minder boeren;
 - hierdoor wordt het landschap meer dan nu het geval is bepaald door particulieren;
 - het totaal aantal boeren daalt maar het areaal landbouwgrond blijft wel om en nabij gelijk. Boeren met 'gezonde' bedrijven blijven zorgdragen voor het landschap;
 - de werkgelegenheid zou kunnen dalen. Meer mensen werken in de omliggende steden. Dit veroorzaakt wel een zorg, werkgelegenheid levert immers leefbaarheid in het gebied op;
- er is ruimte voor maatwerk. Er is een soort 'bergboeren regelgeving', maar dan permanent (structureel);
- er moet gestopt worden met subsidies voor het omzetten naar natuur zodat er meer grond in particulier bezit blijft. Dit zorgt ervoor dat het landschap kleinschalig blijft (zo blijft het landschap van cultuurhistorische waarde);
- nieuwe ontwikkelingen zijn (landschappelijk) goed ingepast. Dit vergt wellicht concentratie (van bijvoorbeeld stallen in het geval van boeren bedrijven).

Resultaten groep 1 over partijen die in de toekomst actief zijn

De tweede vraag richtte zich op de partijen die in deze toekomst actief zouden zijn. Vragen waren onder andere welke partijen er zijn, wat hun rol is en hoe ze samenwerken. De volgende zaken werden geconstateerd:

- de partijen zijn nog hetzelfde als nu. Agrariërs, toeristische/recreatieve partijen, landgoedeigenaren, gemeenten, natuur organisaties, ondernemers enzovoort;

- de krachtsverhoudingen tussen de partijen verschuiven (veranderen). De invloed van landbouw neemt af doordat er minder boeren zijn. Het effect hiervan kan deels gecompenseerd worden doordat de hoeveelheid landbouw areaal wel ongeveer gelijk blijft;
- gemeenten krijgen een belangrijker rol;
- op termijn is het mogelijk dat de provincie bestuurslaag verdwijnt;
- er is veel samenwerking tussen publieke en private partijen;
- de rol van bewoners en eigenaren wordt belangrijker. Zij spelen een conserverende rol;
- Stichting WCL blijft een goede vertegenwoordiging van alle grondeigenaren van gemeente Winterswijk. Het is goed mogelijk dat het WCL in de toekomst een breder gebied dan alleen gemeente Winterswijk vertegenwoordigt;
- als gekeken wordt naar relaties op bovengemeentelijk niveau wordt het probleem meteen erg ingewikkeld. Dit geldt al helemaal als er gekeken wordt op EU- schaal. Het probleem wordt dan te complex voor de lokale partijen om te tackelen, zowel qua geldstromen als qua wet- en regelgeving. Er zou in de toekomst wel meer contact kunnen zijn met Duitsland. Hier is er weinig aandacht voor. Een sprekend voorbeeld hiervan zijn de toeristen die echt met hun rug naar Duitsland staan. Zij spreken over de plaatsen die zij allemaal hebben gezien en nog gaan bezichtigen, maar daar zit maar zeer zelden een Duitse plaats bij.

Resultaten groep 2 over de toekomst van Winterswijk

De tweede groep kwam tot de volgende typering van mogelijke ontwikkelingsrichtingen voor Winterswijk:

1. Een authentiek landschap:
 - instandhouding en versterking van bestaande landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteiten;
 - rustige vormen van recreatie, waar gezinnen, klein kinderen, rustzoekers en vutters op af komen;
 - geen 'Valkenburg' maar eerder 'Ootmarsum'.
2. Een herkenbare identiteit en uitstraling naar buiten toe ('branding'):
 - Winterswijk als icoon van de Achterhoek, maar ook van heel Gelderland, Münsterland, Nederland, enzovoort;
 - het gebied is herkenbaar via actieve branding, verhalen, een logo, enzovoort;
 - het gebied profileert zich met het kwaliteitslabel 'Nationaal Landschap'.
3. Een sterke agrarische economie:
 - gebaseerd op duurzame productiesystemen;

- gericht op streekeigen producten die de naamsbekendheid van het gebied versterken;
 - bijvoorbeeld duurzame rund- en melkveehouderij, gecombineerd met kleinschalige verbredingactiviteiten (natuur- en landschapsbeheer, waterconservering, recreatie);
 - maar ook een aantal grootschalige melkveebedrijven (>200 koeien), vooral in de opener delen van het Nationale Landschap;
 - koeien in de wei;
 - de natuur wordt gezien als één van de productiefactoren die duurzaam moet worden benut;
 - dieren en planten die in 2007 op de Rode Lijst staan en ooit voorkwamen in Winterswijk komen in 2020 algemeen voor in het gebied;
 - het Nationale Landschap Winterswijk is zelfvoorzienend in energie.
4. Een sterke recreatie- en horecasector:
- in goede samenhang met duurzame landbouw, natuur, landschap en waterbeheer;
 - in staat om snel te schakelen en kansen te benutten;
 - inspelend op een de herkenbaarheid van het gebied naar buiten toe;
 - met een sterk verbeterde bereikbaarheid doordat de A18 inmiddels is doorgetrokken naar Duitsland.
5. Een faciliterende overheid:
- heldere kaders en eisen stellend aan de stakeholders;
 - maatwerk leverend op het gebied van regelgeving;
 - vriendelijk en meedenkend in de richting van de lokale ondernemers;
 - ontwikkelingsmogelijkheden biedend voor optimale in- en aanpassing van recreatieve bedrijven (slecht weer voorzieningen, bungalows enzovoort).
6. Een eigenstandig gebiedsfonds:
- kenmerken: duurzaam, lange termijn, flexibel, betrouwbaar;
 - een intermediaire organisatie die garant staat voor het verwerven en beheren van gelden, het aangaan van contracten en het promoten van de regio.
7. Mogelijke zorgelijke ontwikkelingen:
- vergrijzing en leegloop van het landelijk gebied;
 - verdwijnen van voorzieningen en afbrokkeling van leefbaarheid;
 - 'verwesterlijking' door influx van nieuwkomers in het landelijk gebied;
 - gebrek aan zorg voor traditionele waarden en onderhoud van landschapselementen'.

Samenvattend kan worden gesteld dat de deelnemers zorg hebben over de economische draagkracht van het gebied in de toekomst. Vergrijzing, leegloop van het landelijk gebied, verwesterlijking en afbrokkeling van de leefbaarheid zijn kernbegrippen. Het landschap blijft behouden en zal zich kenmerken door de afwisseling van wonen, bos, recreatie en landbouw. Het blijft een kleinschalig landschap. Ook zullen er nog steeds dezelfde organisaties zijn als nu. Er zullen wel minder boeren zijn. De recreatie zal zich ontwikkelen van kamperen naar bungalows. Verder wordt er belang gehecht aan sterke sectoren (landbouw, recreatie- en horecasector). Ook verwacht men een faciliterende overheid. Een eigenstandig gebiedsfonds kan mogelijk garant staan voor het beheren en verwerven van gelden en het promoten van de regio.

Plenaire terugkoppeling

Niet alleen de inrichting van het landschap zelf was onderwerp van gesprek, maar vooral ook de verschillende functies, hun onderlinge verwevenheid en de relatie tussen het Nationale Landschap en omliggende gebieden. Er werd opgemerkt dat als je als nationaal landschap wilt optrekken het nationale landschap een gezicht moet krijgen. Dit gezicht is er eigenlijk ook al in de vorm van het WCL. Overigens zijn er nu ook andere gemeenten betrokken bij WCL, maar die zijn vandaag niet vertegenwoordigd. Bij dit alles is het wel van belang om de slagkracht van WCL te behouden en uit te breiden: 'niet praten maar doen'. Het is goed om te beginnen met wat je al hebt. Zodra er geld beschikbaar is, zal het wel gaan lopen en zullen andere partijen vanzelf aansluiten.

3.5 Hoe kunnen ambities worden gehaald?

Een voorstel dat werd gedaan is: vraag aan het gebied (WCL) of zij als een haas naar Arnhem gaan en geld vragen voor:

- 1 of 2 mensen die gedurende een paar jaar trekkracht organiseren. Deze mensen kunnen steunen op de draagkracht van het WCL. Ze hoeven dus ook geen tijd of moeite te steken in het veilig stellen van hun eigen lonen. Zij kunnen meteen aan de slag met diverse projecten;
- zet ook een aantal projecten op voor de zichtbaarheid direct in werking met pocket money. Dit hoeven geen groten dingen te zijn, zo lang ze maar zichtbaar zijn voor een liefst zo groot mogelijke groep mensen;
- creëer een comité van aanbeveling met enkele bekende gezichten uit het gebied.

Punt van eerste aandacht is om te onderzoeken of Aalten en Oost Gelre en in mindere mate ook Berkenland mee willen werken. Vanuit de provincie hoeft niet iedereen direct mee te doen. LNV hecht echter waarde aan een nationaal landschap en niet aan 'nationaal landschap onderdeel Winterswijk'. De vraag is hoe dit in de praktijk kan worden uitgevoerd. Noodzakelijk is dat wat we in ieder geval gemeenschappelijk vinden dat in gang gezet kan worden. Hierbij kan worden aangesloten bij het Meervoudig Duurzaam Landgebruik (MDL) Winterswijk project.¹

We weten dat er ergens 'een zak geld' beschikbaar is, er is een vraag naar landschap (hoewel deze zeer diffuus is) en er is een vraag naar het uitvoeren van werkzaamheden bij landschap. Hoe gaan we dit zo in elkaar steken dat we een structuur opzetten die ook beklijft? De vraag is of dat op dit moment al heel duurzaam moet zijn. Zowel de provincie als LNV (overheden) moeten snel com-mittent tonen voor de WCL- benadering. Het zou goed zijn als het plattelands-huis betrokken wordt om zo meer ideeën te krijgen. Als je bij financiers zoals de provincie en DLG uitkomt word het een stuk lastiger. Bij kleine projecten van 10 tot 20 duizend euro kost het begeleiden bij DLG veel langer. De crux ligt bij het voorbereiden van het aan te vragen project. Voor vrijwilligers is het lastig om een projectvoorstel te schrijven. Er werd aangegeven dat eigenlijk iemand anders dit zou moeten doen. In Aalten is er een soort gebiedsmakelaar die dat doet. Het zou goed zijn als er voor het nationaal landschap Winterswijk ook zo iemand zou zijn.

Tijdens de discussie komt ook het type goed meerdere keren aan de orde. Boeren in Winterswijk hebben te maken met een ander landschap dan boeren in bijvoorbeeld de Flevopolder. Nationale landschappen zijn van algemeen belang en daarom zouden ze ook nationaal betaald moeten worden. Er wordt een ver-gelijk gelegd met de metro in Amsterdam: die wordt ook door de overheid be-taald.

Daarnaast wordt er gesproken over een concreet business plan waarin staat wat je met het gebied doet en waar het geld vandaan komt. In feite is er een voorzet voor gedaan door de pilot aanvraag (aanvraag pilot voorbeeldgebieden investeren in het landschap van LNV). Ook als die niet wordt gehonoreerd moet

¹ Het doel van het MDL huidige project is om het enthousiasme van de deelnemers aan de MDL- projecten vasthouden en vergroten en nieuwe initiatieven ontplooiën, het verder optimaliseren van be-drijfsvoering met betrekking tot natuur- en landschapswaarden, agrobiodiversiteit en milieu, en het leggen van een basis voor een duurzame beloning van agrarische ondernemers en landgoedeigena-ren die (een deel) van hun gronden een nieuwe functie geven ten behoeve van ontwikkeling en behoud van landschap en/of natuur. Een van de beoogde resultaten van dit project is om een basis te leggen voor een landschapsfonds en daaraan gekoppeld een beloningssysteem voor deelnemers uit te werken.

je het businessplan uitvoeren voor het nationaal landschap. De gemeente Winterswijk geeft aan dat ze een aanvraag voor een pilot wil gaan indienen. De overige gemeenten hebben aangegeven mee te willen werken aan de onderbouwing van deze aanvraag. Vanuit de toeristische sector wordt het volgende aangegeven:

'Als je bij de toeristische sector nu aankomt met een vraag naar geld, dan wordt dat erg moeilijk. Uitbreiding van een recreatiebedrijf is moeilijk, veel van ons zijn jong en hebben het familiebedrijf tegen marktwaarde gekocht (waar landschap ook in gediscoteerd zit). Er is 2 jaar geleden een discussie geweest over het verdubbelen van de toerismebelasting. Bij een dergelijk voorstel hoef je niet te rekenen op draagvlak bij de toeristische sector. Toeristen betalen nu al erg veel.'

Overigens, waar blijven de inkomsten van de toeristische belastingen? De sector geeft aan dat ze daar 'niets' voor terugziet (in de zin van stimulatie van toeristische activiteiten), oftewel 'Een belangrijk deel van de toeristenbelasting verdwijnt in de algemene middelen'.

4 Conclusies

In dit onderzoek staan gebiedsontwikkeling en vraag en aanbod van landschapdiensten centraal. Een van de mogelijkheden om dit te organiseren is zelforganisatie. Van zelforganisatie in een gebied is sprake wanneer een groep van individuen onderling een zekere relatie heeft en zich organiseert en zichzelf bestuurt voor het verkrijgen van baten. De baten kunnen interne baten zijn voor de deelnemers in de organisatie zelf, zoals het onderling uitwisselen van informatie en het gemeenschappelijk organiseren van activiteiten, zoals het onderhouden van landschapselementen. Externe baten zijn baten die ook van belang zijn voor mensen buiten de organisatie zoals het landschap dat in stand wordt gehouden. Zonder (zelf-)regulering kan door free-riding en opportunistisch gedrag een te intensief gebruik ontstaan van dit landschap en daardoor een achteruitgang van een gebied.

De onderlinge relatie van de deelnemers aan het atelier was in de eerste plaats dat ze bijna allemaal uit het gebied zelf komen. Ook delen ze meerdere gemeenschappelijke waarden, zoals de tijdens de atelier geformuleerde trots: bijvoorbeeld dat het 'een mooi gebied' is en het 'doorzettingsvermogen van de mensen in het gebied'. Ook waren er gemeenschappelijke zorgen zoals de vraag of er wel 'voldoende economische draagkracht is'. Ten slotte zijn er gemeenschappelijke ideeën over het toekomstbeeld: 'een authentiek landschap met een herkenbare identiteit en uitstraling naar buiten toe'. Overigens constateren Overbeek et al. (2006) eveneens dat landeigenaren sterk betrokken zijn bij het gebied.

Vervolgens is er in het atelier gekeken naar mogelijke gemeenschappelijke toekomstige baten. Een voorstel dat werd gedaan is: vraag aan het gebied (WCL) of zij 'als een haas' naar Arnhem wil gaan en geld vragen voor:

- 1 of 2 mensen die gedurende een paar jaar trekkracht organiseren. Deze mensen kunnen steunen op de draagkracht van het WCL. Ze hoeven dus ook geen tijd of moeite te steken in het veiligstellen van hun eigen lonen. Zij kunnen meteen aan de slag met diverse projecten;
- zet met dat geld ook een aantal projecten op voor de directe zichtbaarheid in werking het gebied. Dit hoeven geen grote dingen te zijn, zo lang ze maar zichtbaar zijn voor een liefst zo groot mogelijke groep mensen;
- creëer een comité van aanbeveling met enkele bekende gezichten uit het gebied.

Dit type initiatieven richt zich op de interne baten van de organisatie met de doelstelling om de organisatie in stand te houden en om nieuwe activiteiten organisatorisch te kunnen ontplooiën. Dit type initiatieven kunnen de samenwerking meer duurzaam maken.

Het verzilveren van externe baten kreeg tijdens het werkatelier de nodige aandacht door te kijken naar geld dat beschikbaar is voor landschap, of anders geformuleerd 'we weten dat er ergens een zak geld beschikbaar is'. Verder werd geconstateerd dat er een vraag is naar landschap en dat er een vraag is naar het uitvoeren van werkzaamheden voor het landschap. Dit wordt voor Winterswijk onderschreven door Bos en Korevaar (2006). Ook zijn nationale landschappen in Nederland van algemeen belang en daarom zouden ze ook nationaal betaald moeten worden.

Bij dit alles blijft de vraag hoe 'Winterswijk' zichzelf duurzaam kan organiseren. Hoe kan de organisatie zo in elkaar worden gestoken dat er een structuur ontstaat die ook beklijft? De duurzaamheid van zelforganisatie hangt af van de regels binnen de samenwerking, de wijze waarop ze worden toegepast, en dat zorg wordt gedragen voor de naleving van de regels. Dit alles om zorg te dragen dat de baten, zowel intern als extern, op de goede plek terechtkomen. In het atelier is een aanzet gedaan om te komen tot zelforganisatie. Bij dit alles is een concreet businessplan van belang om voor duurzaamheid van zelforganisatie zorg te dragen. Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de resultaten van het nog lopende Meervoudig Duurzaam Landgebruik (MDL) Winterswijk- project.

Literatuur

Bos, E.J. en H. Korevaar, 'Multifunctioneel landgebruik biedt regio kansen'. In: *Landwerk*, pp. 10-14. 2006.

Bromley, D.W., *Environment and Economy; Property Rights and Public Policy*. Basil Blackwell, Cambridge, Massachusetts, 1991.

Cornes, R. and T. Sandler, *The Theory of Externalities, Public Goods, and Club Goods*. Cambridge University Press, Cambridge, 1986.

Haile, D.T., L. Slangen en Q. Tu, *Using choice experiments to analyse consumers' preferences for the attributes of Non Market Goods*. Presentatie tijdens workshop 'Understanding relations in nature and economy: an application to the rural countryside'. Wageningen, 31 mei 2007 - 2 juni 2007.

Jongeneel, R., N. Polman en L. Slangen, *Changing landscapes: understanding multifunctionality in the Winterswijk region-case*. Presentatie tijdens workshop 'Understanding relations in nature and economy: an application to the rural countryside'. Wageningen, 31 mei 2007 - 2 juni 2007.

Korevaar, H. en P. van Loenen, *Meervoudig Duurzaam Landgebruik Winterswijk, kennisoverdracht en publiciteit; Publicaties, rapporten, nieuwsbrieven en artikelen over MDL Winterswijk in jaren 1998 - 2002*. Rapport 60. Provincie Gelderland/Plant Research International B.V., Wageningen, 2003.

Ostrom, E., *Governing the Commons; The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Overbeek, M.M.M., S. vd Kroon, H. Leneman en N. Somers, *Landeigenaren in Nationale landschappen*. Rapport 7.06.07. LEI, Den Haag, 2006.

Polman, N. en L. Slangen, *Forest and landed estate owners; Multifunctionality and demand from society*. Presentatie tijdens workshop 'Understanding relations in nature and economy: an application to the rural countryside'. Wageningen, 31 mei 2007 - 2 juni 2007.

Rijk, P.J., *De Winterswijkse Poort; Analyse en gebiedsperspectief*. 4.01.01 LEI, Rapport 4.01.01. LEI, Den Haag, 2001.

Bijlage 1

Geïnterviewde personen

- Tineke Buunk (penningmeester namens Horeca Nederland, afdeling Winterswijk en restauranthouder)
- Mark van Dam en Marjan Helder (campinghouders)
- Johan Houwers (Rotary, Statenlid VVD Provinciale Staten)
- Dick Sellink (landgoedeigenaar)
- Maaïke Groot Roessink (WV)
- Henk Wikkerink (agrariër)
- Hein Korevaar (Wageningen UR)

Bijlage 2

Impressies uit interviews

Een van de bestaande onderzoeken uit dit gebied is het onderzoek naar meervoudig duurzaam landgebruik (MDL). Dit is een onderzoek onder leiding van Hein Korevaar. Hij heeft met LTO Noord een vervolgproject opgestart met als doel om een puntensysteem te ontwikkelen voor betaling van natuur- en landschapsdiensten. Het project is ingestoken vanuit de aanbodkant van diensten door boeren en landgoedeigenaren. Het wordt gefinancierd door de provincie Gelderland, gemeente Winterswijk, WCL en de SGB-regeling. Het is op dit moment nog niet duidelijk hoe een dergelijk systeem precies kan werken. De animo bij boeren en landgoedeigenaren is echter redelijk groot.

Tijdens een van de interviews werd aangegeven dat de landbouw en horeca elkaar steeds tegenkomen. Naast de horeca bieden bijvoorbeeld ook agrariërs koffie en thee aan. Hierbij werd aangegeven dat veel agrariërs niet aan regels hoeven te voldoen waar horeca en campinghouders wel aan moeten voldoen.

Het landschap in Winterswijk heeft veel te bieden, waarbij de afwisseling in het landschap een van de belangrijke kenmerkende factoren is. Aan afwisseling in landschap draagt iedereen bij. Zo zijn er ook niet natuurlijke beeldbepalende elementen in het landschap zoals (water)molens. Cultuurelementen krijgen echter weinig aandacht. Zo zouden bijvoorbeeld wandel- en fietspaden langs karakteristieke elementen aangelegd moeten worden. Ook op campings zijn landschapsontwikkelingsplannen, bijvoorbeeld 15 m randbeplanting. Nadeel van dit voorbeeld is dat het wel staanplaatsen kost. Het bedrijf inpassen in het landschap is een verantwoordelijkheid van de ondernemer. De toegang tot het landschap (bijvoorbeeld bos) is niet altijd geregeld. De openheid van het landschap is een belangrijk punt. Meerdere eigenaren sluiten (delen van) gebieden (bossen) af. Vanuit de landgoedeigenaren werd aangegeven dat de bordjes er niet voor niets staan (ook om bos- en natuurgebieden te beschermen).

Het is lastig om duurzaam landschapsbeheer te financieren vanuit alleen het toerisme. Een idee dat bij veel grondeigenaren leeft is dat horeca profiteert van het landschap en dat zij (de boeren) er geld op toe leggen. Het onderhoud van het landschap moet geen 'recreatieprobleem' worden. Er is ook gebruik vanuit Winterswijk zelf en de toerist komt niet voor alleen het landschap; ze komen ook vanwege de markt, de rust, enzovoort. Daarnaast is er niet zoveel te halen bij de horeca. Door stevige concurrentie, hoge toeristenbelastingen en andere fac-

toren zijn de winsten beperkt. Het opleggen van extra belastingen voor het landschap is ook omstreden. Als een bedrijf in het (recente) verleden is gekocht is het landschap al door de huidige ondernemer betaald.

Vanuit de horeca is er interesse in (kleinschalige) arrangementen met bijvoorbeeld boeren of landgoedeigenaren om samen geld te verdienen (bijvoorbeeld rondleiding bij boer of fietstochten in combinatie met diner). Boeren komen echter niet bij de horeca langs voor dit soort initiatieven. Het lijkt alleen vanuit de horeca te moeten komen. Ook deze activiteit alleen zal niet voldoende opleveren om het onderhoud van het landschap te financieren. Vanuit een van de interviews werd geconstateerd dat er verschillende doelgroepen zijn ('niet iedereen wil bij boer kamperen'). Daarnaast is het belangrijk dat campings en landbouw aan dezelfde voorwaarden moeten voldoen.

Andere vragen richten zich op hoe een regionaal fonds gevuld moet worden en wat een dergelijk fonds opbrengt. Iedereen zou moeten bijdragen (een breed gedragen fonds). Het moet wel worden vertaald naar concrete operationele lijnen. De besteding van toeristenbelasting moet duidelijker dan nu het geval is. Wellicht kan (een deel van) de toeristenbelasting gebruikt worden om het fonds te vullen. Het is geen optie om de toeristenbelasting verder te verhogen; dit zal namelijk snel leiden tot minder toeristen. Momenteel is de toeristenbelasting in Winterswijk al een stuk hoger dan in omliggende plaatsen. Het fonds zou gevuld moeten worden uit de OZB, nationale potten en de toeristenbelasting. Hiernaast zijn er mogelijkheden voor specifieke projecten. De schaal van Winterswijk lijkt te beperkt. Wellicht is het een idee om het WCL op te schalen?

Het agrarisch natuurbeheer ging in de loop van de jaren negentig van 800 ha naar 2.100 ha. De verwachting was dat iedereen blij zou zijn. Dit bleek niet zo te zijn. Momenteel valt nog maar 1.100 ha onder agrarisch natuurbeheer. Huidige stimuleringen werken niet. Zware pakketten werken op het boerenbedrijf niet (niet inpasbaar). De provincie zou lokaal meer vrijheid moeten bieden om natuur te beheren. Een bijkomend probleem is dat er lokaal druk is op de grondmarkt.

Er wordt door meerdere partijen geklaagd over te gedetailleerde doelen (ge-neuzel op de vierkante millimeter).

Bijlage 3

Deelnemers atelier

- Tineke Buunk (penningmeester namens Horeca Nederland, afdeling Winterswijk en restauranthouder)
- Mark van Dam (campinghouder)
- Mayke van Haagen (Provincie Gelderland)
- Marjan Helder (campinghouder)
- Johan Houwers (Rotary, Statenlid VVD Provinciale Staten)
- Hein Korevaar (Wageningen UR)
- Arie Schoemaker (gemeente Winterswijk)
- Alfred Scholten (agrariër)
- Dick Sellink (landgoedeigenaar)
- Lini Vossers (ministerie van LNV)
- Henk Wikkerink (agrariër)
- Nico Polman (Wageningen UR, organisatie)
- Louis Slangen (Wageningen UR, organisatie)
- Harm Luisman (WING, organisatie)
- Joost Tersteeg (WING, organisatie)

Bijlage 4

Bedrijvigheid in Winterswijk

Tabel B4.1		Aantal bedrijven in Winterswijk		
		Aantal bedrijven	Aantal bedden	Aantal plaatsen
Totaal horeca en recreatie		119		
- Grote campings		10		2.740
- Mini campings		17	131	247
- Hotels		6	285	
- Bungalowparken		4	172	
- Bed&Breakfast		11	63	
- Particuliere verhuur vakantiewoningen		37	153	
- Groepsaccomodaties		6	170	
- Horeca zonder verblijf		14		
- Verblijfsrecreatie		14		
Landbouwbedrijven		395		
Nijverheid (industrie en productie)		130		
Groothandel en detailhandel		365		
Verhuur en zakelijke dienstverlening		175		
Totaal		1.635		

Bron: Deelnemers STW en CBS Statline (2006).

Het LEI ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

